

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 15, Sayı: 1, Sayfa: 43-56, ELAZIĞ-2005

TÜRKİYE'DE İŞSİZ NÜFUS

Unemployed Population in Turkey

Ali YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
aliyilmaz@omu.edu.tr.

ÖZET

İşsizlik ve işsizlerin istihdamı sorunu 1950'li yıllarda Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlamıştır. Hızlı nüfus artışı ve şehirleşme hareketleriyle artan işsizlik, 1970'li yıllarda ulaştığı yüksek düzeyini günümüze kadar korumuştur. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizler işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmıştır. Genç nüfus yapısına sahip Türkiye'de işsizlerin % 62'si 15-29 yaşları arasındadır. Bunlar içinde, eğitim ve askerlik sonrası olması nedeniyle 20-24 en kalabalık yaş grubudur. Türkiye'de işsizlerin eğitim düzeyi genelde düşüktür. Yine büyük bir kısmı vasıfsızdır. İşsiz nüfusun dağılımında en dikkat çekici özellik işsizlerin büyük çoğunluğunun (% 74,8) şehirsiz alanlarda yer almasıdır. Şehirlerdeki mevcut işsizlerin yanısıra, kırdan şehire göçlerle kırdaki açık ve gizli işsizler şehirlere taşınmış ve şehirlerdeki işsiz sayısını giderek artırmıştır. Kırdan ise, açık işsizlerin yanı sıra gizli işsiz olarak tanımlanabilecek eksik istihdam sorunu devam etmektedir. Türkiye'de uzun süredir devam eden kırdan şehire göçlere rağmen, kırdan çok sayıda açık ve gizli işsiz bulunması, iş bulmak ve çalışmak gibi ekonomik nedenlerle şehirlere göçlerin devam edeceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Eksik İstihdam, Dağılım, Kırsal ve Şehirsiz Alanlar

ABSTRACT

Unemployment problems have been the major issue in Turkey since 1950's. The rapid growth of population and urbanization led to increase in unemployment rates in 1950-1970 period. High unemployment rates have continued since 1970. Economic crisis in 2001 made the problems more complicated. When distribution of the unemployed are examined by age groups, 62 % of the unemployed was between 15-29 ages and a large number of unemployed are found in the 20-24 age group. Unemployed people in Turkey are poorly educated and many of them are unqualified.

An interesting feature of the unemployed is that most of the unemployed (74,8 %) are residing in urban areas. By the means of the migrations from rural to urban areas the unemployed and hidden unemployed have been transferred to urban areas, so number of unemployed in cities are gradually increasing. In rural areas underemployed, known as hidden unemployed, as well as persisting in addition unemployed problems. In spite of never-ending migration to urban centers, the existence of a large number of unemployed in rural areas shows that migration to cities so as to earn money or find a job will continue.

Key Words: Unemployment, Underemployment, Distribution, Rural and Urban Areas

Giriş

Nüfus, bir çok yönleri ile coğrafyanın konusudur. Bir ülke ya da bölgedeki nüfusun çeşitli özelliklerinin bilinmesi ekonomik ve sosyal politikalar açısından vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Kaynakların verimli kullanımı ve gelecek yatırımlar açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'deki insanların bir kısmı çalışma yaşında ve isteğinde olmasına rağmen işsizdir. İşsizlik ise gerek birey, gerekse içinde yaşadığı toplum açısından ekonomik ve sosyal bir çok olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu açıdan işsizlik bireyleri ve toplumu yakından ilgilendiren bir konudur. Türkiye'de işsizlerin yeterli sosyal ve ekonomik güvencelerden henüz yoksun olması işsiz nüfusun önemini daha da artırmaktadır.

İşsizlerin istihdamı konusu 1950'lerden bu yana Türkiye'nin gündeminde yer almaktadır. 1961 Anayasasında istihdam sorununa çözüm getirmek devletin görevlerinden sayılmış ve "iş arayan herkese iş imkanının sağlanmasının devlet tarafından yerine getirileceği" öngörülmüştür. Yine 1963'den bu yana beş yıllık kalkınma planlarının hepsinde işsizliğin önlenmesine yönelik tedbirler yer almıştır. Ancak çeşitli nedenlerle söz konusu tedbirler yeterince gerçekleştirilememiş ve işsizlerin sayısı artmaya devam etmiştir. Giderek kronikleşen ve daha etkili hale gelen işsizlik sorunu bugün ülke sorunlarının başında gelmektedir.

1. İşsizlik, İşsiz Nüfus ve Eksik İstihdam Kavramları

Türkiye'de işgücü ve istihdam konusunda en kapsamlı veri kaynağı Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) yayınladığı Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarıdır. 1988 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartlarına uygun hale getirilen bu anketin sonuçları 2000 yılına kadar Türkiye ölçeğinde ve kır-şehir ayırımında yayınlanmış, 2000 yılından itibaren Türkiye genelinin yanı sıra coğrafi bölgeler ve seçilmiş 9 il merkezine ait veriler de yer almıştır. Ancak bütün il merkezlerine ait verilerin yer almaması coğrafi araştırmalar açısından bir olumsuzluktur. Bundan başka İş ve İşçi Bulma Kurumu, Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı, Bağ-Kur, Devlet Personel Başkanlığı vb. kuruluşlar kayıtlarından ya da uyguladıkları anketlerden elde ettikleri bilgileri belirli aralıklarla yayınlamaktadır. DİE bu yayınları bir araya getirerek Çalışma İstatistikleri adı altında yayınlamaktadır. Ancak kapsam, tanım ve yöntem farklılıkları nedeniyle belirli bir standartta olmayan bu verileri birbirini doğrulayacak şekilde bir arada kullanmak mümkün olmamaktadır. Yine Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'nda işgücü ile ilgili bazı

veriler yer almakla birlikte, nüfus sayımlarının asıl amacı işgücü hakkında bilgi derlemek olmadığından işsizler ile ilgili sorular ve derlenen bilgiler yetersiz kalmaktadır.

Türkiye’de işsiz nüfusu ele almadan önce işsizlik, işsiz nüfus ve eksik istihdamı tanımlamak gerekir. Bu çalışmanın veri kaynağını oluşturan DİE’ nün kullandığı tanımlamaları burada ele almak yerinde olacaktır. İşsizlik: “Çalışma istek ve gücünde olan ancak piyasadaki cari ücret ve çalışma koşullarına razı olmasına rağmen, uygun bir iş bulamayan kişilerin durumu” (DPT, 1989) olarak ifade edilmektedir. İşsizlik genelde açık işsizlik ve gizli işsizlik olarak iki ayrı sınıfta ele alınmaktadır. Bunlardan açık işsizlik: Çalışma gücü ve arzusunda olunmasına rağmen piyasadaki cari ücret ve çalışma şartlarında iş bulamama durumudur. Bu sınıf işsizlik kendi içinde; geçici işsizlik, mevsimlik işsizlik, teknolojik işsizlik, yapısal işsizlik ve konjonktürel işsizlik gibi türlere ayrılabilir. Gizli işsizlik: İşgücünün istihdam edilmesine rağmen elde olmayan nedenlerden dolayı düşük hatta sıfır verimle çalışması olarak tanımlanmaktadır (DPT, 1989).

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından geliştirilen ve DİE’ nün de kullandığı işsiz (nüfus) tanımı kısaca şöyledir: Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son altı ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 12 ve daha yukarı yaşlardaki tüm kişiler (DİE, 1999). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere DİE işsiz olmakla birlikte çeşitli nedenlerle iş aramayanları işsiz olarak kabul etmemektedir.

Eksik istihdam ise; referans döneminde ekonomik nedenlerle (haftada) 40 saatten az çalışıp mevcut işinde veya ikinci bir işte çalışmaya müsait olan kişiler ile, mevcut işinden elde ettiği gelirin azlığı ya da mesleğinde istihdam edilmediği gibi nedenlerle işini değiştirmek istediğini ya da ikinci bir iş aradığını bildiren kişilerdir (DİE, 1999). İşsizlik sigortasının henüz yaygın olmadığı, özellikle tarımda çalışanların çoğunun kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olduğu Türkiye’de eksik istihdam kavramı önem kazanmaktadır. Bu nedenle Türkiye’deki işsiz nüfusun değerlendirilmesinde işsizlik rakamlarının, eksik istihdam rakamlarıyla birlikte ele alınması daha doğru olacaktır.

2. Türkiye’de İşsiz Nüfus ve Eksik İstihdamın İşgücü İçindeki Yeri

Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus faal olarak kabul edilmekte ve bunlardan ev kadını, öğrenci, emekli, irad sahibi, yaşlı veya hasta, mevsimlik çalışan vb. dışındakiler işgücünü meydana getirmektedir. 2001 yılında Türkiye’de toplam işgücü 22 milyon 269 bin ve bunlar içinde işsizlerin sayısı 1 milyon 902 bin kişidir. İşsiz nüfusun işgücüne oranı (işsizlik oranı) % 8,5 olarak gerçekleşmiştir.

Birinci beş yıllık kalkınma planı öncesinde 1962 yılında toplam 420 bin olan işsiz nüfusun işgücüne oranı % 3,2 idi. Türkiye’de kırdan şehire göçlere bağlı olarak işsizlerin sayısında önemli artışlar olmuştur. 1972 yılında işsiz sayısı 936 bine ve işsizlik oranı % 6,2’ye yükselmiştir. 1980 öncesinde Türkiye’deki anarşi ortamında ekonomik durgunluğa bağlı olarak 1978’de işsiz sayısı 1 milyon 673 bine ulaşmış ve işsizlik oranı % 9,6 olmuştur. 1990’lı yıllara kadar genelde yüksek düzeyini koruyan işsizlik oranı, 1990 sonrası bir derece azalma eğilimi göstermekle birlikte, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizlerle yüz binler daha işsiz nüfusa katılmış ve işsizlik oranı % 8,5’e yükselmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1: Türkiye’de İşsiz Nüfus ve Eksik İstihdamın Gelişimi, 1962-2001. (Bin Kişi)

Table 1: Unemployed and Underemployed Persons by Years in Turkey, 1962-2001. (Thousand)

	1962	1972	1978	1980	1982	1985	1988	1990	1992	1995	1998	2001
İşgücü	13040	14973	17470	17615	17760	18530	20310	21045	21505	22673	23049	22269
İstihdam	12619	14036	15797	16225	16535	17727	18541	19323	19769	21106	21595	20367
İşsiz	420	936	1673	1390	1225	1303	1768	1722	1735	1568	1455	1902
İşsizlik oranı %	3,2	6,2	9,6	7,9	6,9	7,0	8,7	8,2	8,1	6,9	6,3	8,5
Eksik stihdam	-	-	-	-	-	-	1323	1341	1661	1512	1356	1338
Eksik İstihdam Oranı %	-	-	-	-	-	-	6,5	6,4	7,7	6,7	5,9	6,0
Atıl işgücü %	-	-	-	-	-	-	15,2	14,6	15,8	13,6	12,2	14,5

Kaynak: DİE Hanehalkı ve İşgücü Anketi Sonuçları ve DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1992

Source: SIS Household Labour Force Survey Results and SPO Social and Economic Indicators 1950-1992.

Türkiye açısından işsizlik kadar önemli diğer bir kavramda eksik istihdamdır. Eksik istihdam gizli işsizlik olarak tanımlanabilecek durumları ifade etmektedir. 2001 yılında eksik istihdam durumunda olanların sayısı 1 milyon 338 bin ve eksik istihdamın işgücüne oranı % 6 olmuştur. Eksik istihdamın işsizlik oranına eklenmesiyle ortaya çıkan Türkiye’deki atıl işgücü % 14,5 gibi yüksek bir orandadır.

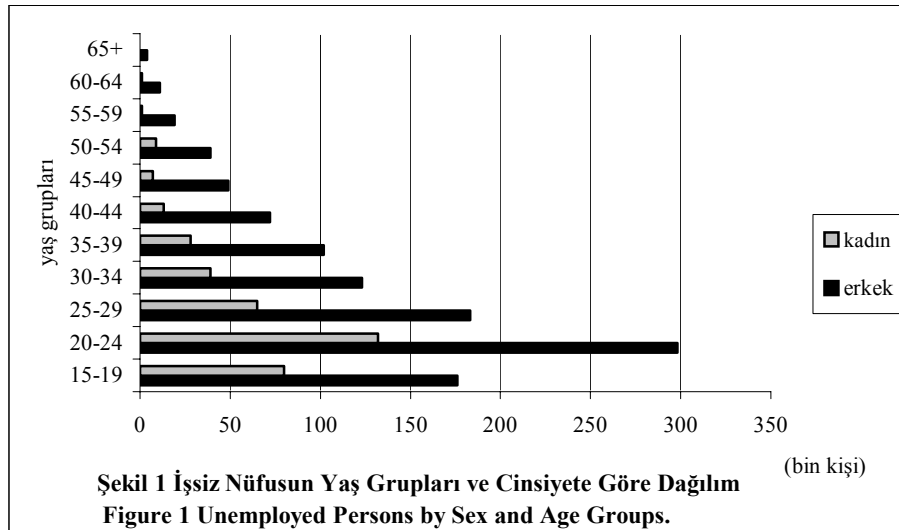
Türkiye’de işsiz nüfusla ilgili diğer bir olay da yurt dışına işgücü göçüdür. 1960-1974 yılları arasında başta Almanya olmak üzere bir çok Avrupa ülkesine çok sayıda

insanımız çalışmak için göç etmiştir. Bu tarihlerden sonra göçler özellikle Arap Ülkeleri ve diğer ülkelere yönelik olarak devam etmiştir¹.

3. İşsiz Nüfusun Bazı Özellikleri

Türkiye’deki 15 ve yukarı yaşlardaki nüfusun cinsiyete göre dağılımı % 50,2 kadın; % 49,8 erkek gibi birbirine yakın olmakla birlikte, işsiz nüfusun % 75,5’ini erkekler oluşturmaktadır. Bu durum çalışma yaşındaki kadın nüfusun önemli bir kısmının ev kadını olması nedeniyle işgücüne katılma oranının (% 25,9) düşüklüğü ile yakından ilgilidir. Türkiye’de çalışma yaşında olmakla birlikte işgücüne dahil olmayan nüfus içinde en büyük grubu ev kadınları oluşturmaktadır. İşgücüne katılan erkek ve kadın nüfusta işsizlik oranları % 8,8 ve % 7,9 gibi birbirine yakındır.

Türkiye’deki işsiz nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında 20-24 en kalabalık yaş grubudur. Bunu 15-19 ve 25-29 yaş grupları izlemektedir. Bu üç grubun toplamı, yani 15-29 yaşları arasındakiler işsiz nüfusun % 62’sini meydana getirmektedir. 30’lu yaşlardan sonra işsizlerin oranı giderek azalmaktadır (Şekil 1).

İşsiz nüfusun yaş grupları cinsiyete göre ele alındığında, genelde kadın ve erkek benzer özellikler göstermekle birlikte kadınlarda 15-29 arası yaş gruplarında erkeklere

¹ Haziran 2001 itibariyle yurt dışındaki vatandaşlarımızın sayısı 3 520040 kişidir. Bunların 312769’i başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde, diğerleri S.Arabistan, Libya, Kuveyt, Ürdün, Katar ve İsrail gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu ve diğer ülkelerde yer almaktadır. Yurt dışındaki bulunanlardan 1180550 kişi işçidir. (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Haziran, 2001)

göre daha fazla yığılma olmuştur. Bunda her şeyden önce kadınların orta ve yüksek öğretime erkeklere göre daha az katılmaları ve erkeklerin askerlik görevinde bulunmaları etkili olmuştur. 30 yaşın üzerinde ise, kadınların çoğunlukla ev kadını olmaları nedeniyle erkeklere göre daha düşük oranlarda oldukları dikkati çekmektedir.

Türkiye'deki işsizlerin eğitim düzeyine bakıldığında, büyük bir kısmının ilköğretim mezunu oldukları görülür. % 4,5'i ise okuma yazma bilmemektedir. Vasıflı (kalifiye) olmak açısından ortaokul ve lise dengi meslek okulları ile üniversite mezunlarının mesleki eğitim aldıkları kabul edilirse, bu okulları bitirenler, toplam işsizlerin ancak % 19,7 kadarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla işsizlerin % 80,3'ü mesleki eğitim almamış vasıfsız kişilerdir. Eksik istihdamda olanların eğitim düzeyi ve vasıflı olmak özellikleri işsizlere göre daha düşüktür (Çizelge 2).

İşsizlik nedenlerine göre en kalabalık grubu çeşitli nedenlerle işini kaybedenler oluşturmaktadır. Daha sonra (okuldan yeni mezun oldu, askerden yeni geldi vb. nedenlerle) ilk kez iş arayanlar gelmektedir (Çizelge 3).

Çizelge 2 İşsiz Nüfus ve Eksik İstihdamın Eğitim Durumu, 2000. (Bin Kişi)

Table 2 Educational Status of Unemployed and Underemployed Persons, 2000. (Thousand)

	İşsiz Nüfus								
	Okuryazar olmaya nlar	Okuryazar olup bir okul bitirmeyenler	İlkokul	Ortaokul	Orta D meslek okulu	Lise	Lise D. meslek okulu	Yüksek okul Fakülte	Toplam
İşsiz sayısı	65	41	622	182	7	256	145	133	1451
Oranı %	4,5	2,8	42,9	12,5	0,5	17,6	10,0	9,2	100
Eksik İstihdam									
Kişi sayısı	85	54	992	160	8	127	71	44	1541
Oranı %	5,5	3,5	64,4	10,4	0,5	8,2	4,6	2,9	100

Kaynak: DİE Source: SIS

Çizelge 3: İşsizlik Nedenine Göre İşsizler, 2000. (Bin kişi)

Table 3: Unemployed Persons by Reason for Unemployment, 2000. (Thousand)

Genel Toplam	İşini Kaybetti				İşinden Ayrıldı				Diğer	İlk Kez İş Arayanlar			
	Toplam	Geçici Çalışı yordu İş bitti	İşten Çıkarıldı	İş yerini kapattı	Toplam	Geliri azdı	Memnun Değildi	Emekli Oldu		Toplam	Okuldan Yeni Mezun Oldu	Askerden Yeni geldi	Diğer
1451	586	349	163	74	245	71	142	31	177	443	175	100	168
	40,4				16,9				12,2	30,5			

Kaynak:DİE Source: SIS

Türkiye'de eksik istihdam durumunda olanların büyük çoğunluğu (% 78,8) gelir azlığı nedeniyle iş arayanlardır. Daha sonra sırası ile ekonomik nedenlerle 40 saatten az

çalışanlar (% 18,6) ile esas mesleğinde çalışmadığı için iş arayanlar (% 2,5) gelmektedir. Eksik istihdam durumunda olanların çoğunluğu tarım ve hizmetler sektörlerindedir (Çizelge 4).

Çizelge 4: Türkiye’de Eksik İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı, 2000 (Bin kişi)
Table 4: Sectoral Breakdown of Underemployed Persons in Turkey, 2000. (Thousand)

	Tarım	İmalat sanayi	İnşaat	Hizmetler	Genel Toplam
Kişi sayısı	377	253	308	603	1541
Oranı %	24,5	16,4	20,0	39,1	100

Kaynak: DİE

Source: SIS

4. İşsiz Nüfusun Kır ve Şehir Alanlarına Göre Dağılımı

İşsiz, kırdan çok şehir yerleşmelerine ait bir kavram olmuştur. Kırdan aile reisinin genellikle çiftçi ve diğer aile fertlerinin ücretsiz aile işçisi sayılması nedeniyle kırdaki insan işsiz olarak görülmemiştir. Şehirde genellikle tarım dışı çeşitli meslek ve iş kollarında çalışılması nedeniyle işsizlik daha belirgindir.

Türkiye’de işsizliğin temel nedeni, çalışabilir yaştaki nüfusun artışı ve çalışma isteğine karşılık yeterli istihdam oluşturulamamasıdır. Hızlı nüfus artışı ve genç nüfus yapısı nedeniyle Türkiye’de işgücü arzı yüksektir. Buna karşılık, gerek kamuda gerekse özel sektörde istihdam imkanları yeterli düzeyde gelişmemektedir. Bazı dönemlerde işsiz sayısında bir azalma görülmekle birlikte, uzun dönemde işsizlerin sayısında artış olmuştur (Çizelge 1).

Türkiye özellikle 1950’den sonra hızlı bir sanayileşme ve şehirleşme içindedir. Sanayi faaliyetlerinin genellikle şehirlerde ya da yakınlarında kırsal alanlarda kurulmaları, buna karşılık kırdaki hızlı nüfus artışının daha belirgin hale getirdiği toprak azlığı, kır nüfusunun şehirlere göç etmesine neden olmaktadır (Tümertekin , 1973). Bilindiği gibi kırdan şehire göçün en önemli nedeni şehire çalışmak için gelinmesidir. Kendi nüfus artışlarının yanısıra, kırdan gelenlerin çalışma isteğini karşılayamayan şehirler çok sayıda işsiz toplandığı alanlar olmuştur.

İşsiz nüfusun kır-şehir² dağılımında en dikkat çekici özellik, işsizlerin çoğunun şehirde yer almasıdır. Türkiye’de işsizler, toplam işgücünün kır-şehir dağılımından daha açık bir farkla şehir yerleşmelerinde toplanmıştır. 2001 yılında Türkiye’deki işgücünün % 44,6’sı kırdan ve % 55,4’ü şehirde iken, işsiz nüfusun % 25,2’si kırdan ve % 74,8’i şehirde yer almıştır. Bu dağılıma uygun olarak işsizlik oranı kırdan % 4,8; şehirde % 11,5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de uzun süredir şehirde işsizlik kırdan oldukça yüksektir. Kır

² kır-şehir ayırımında, 20000 ve daha az nüfuslu yerleşmeler kır; 20001 ve daha fazla nüfuslu yerleşmeler şehir olarak değerlendirilmiştir.

yerleşmelerindeki çiftçi ailelerinin çalışma yaşındaki çocuklarının ücretsiz tarım işçisi olarak çalışan nüfusa dahil edilmesi kırdaki işsizlik oranını belirli ölçüde düşürmektedir. Bununla birlikte şehirde işsizliği artıran asıl faktör kırdaki açık ve gizli işsizlerin şehirlere yönelmiş olmasıdır. Şehirde işsizliğin yanı sıra eksik istihdam da kırdan yüksektir. İşsizlik ve eksik istihdam toplamı % 18'e ulaşmaktadır (Çizelge 5).

Cinsiyet açısından kırdaki işsizlik erkeklerde daha yaygın iken, şehirde özellikle kadınlarda işsizliğin yüksek olması dikkati çekmektedir. Kırdaki kadınların çoğunun çiftçi veya ücretsiz tarım işçisi olarak tarım sektörü içinde yer alması kadınlarda işsizlik oranını düşürmektedir. Şehirde ise çoğunluk ev hanımı olmakla birlikte, özellikle genç nüfus çalışmak istemektedir. Ancak tarım dışı sektörlerin geliştiği şehirde iş imkanlarının erkeklere göre sınırlı kalması nedeniyle kadınlarda işsizlik oranı yüksektir.

Türkiye genelinde olduğu gibi, kır ve şehirde işsizlerin en büyük kısmını ilkököl mezunları oluşturmaktadır. Eğitim durumu bakımından kır ve şehir genelde benzerlik göstermekle birlikte, şehirde üniversite mezunu işsizlerin oranı yüksektir (kır % 4,4; şehir % 7,2).

Çizelge 5: İşsiz Nüfus ve Eksik İstihdamın Kır-Şehir ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2001. (Bin kişi)

Table 5: Unemployed and Underemployed Persons by Rural-Urban and Sex, 2001. (Thousand)

	TÜRKİYE			KIR			ŞEHİR		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İşgücü	22269	16339	5929	9889	6365	3524	12880	9975	2405
İşsiz	1902	1435	466	475	411	63	1427	1024	403
İşsizlik Oranı %	8,5	8,8	7,9	4,8	6,5	1,8	11,5	10,3	16,8
Eksik İstihdam	1338	1193	145	531	485	46	807	708	99
Eksik İst. Oranı %	6	7,3	2,4	5,4	7,6	1,3	6,5	7,1	4,1
İşsizlik+Eksik İstihdam Oranı %	14,5	16,1	10,3	10,2	14,1	3,1	18	17,4	20,9

Kaynak: DİE. Source: SIS

5. İşsiz Nüfus ve Eksik İstihdamın Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

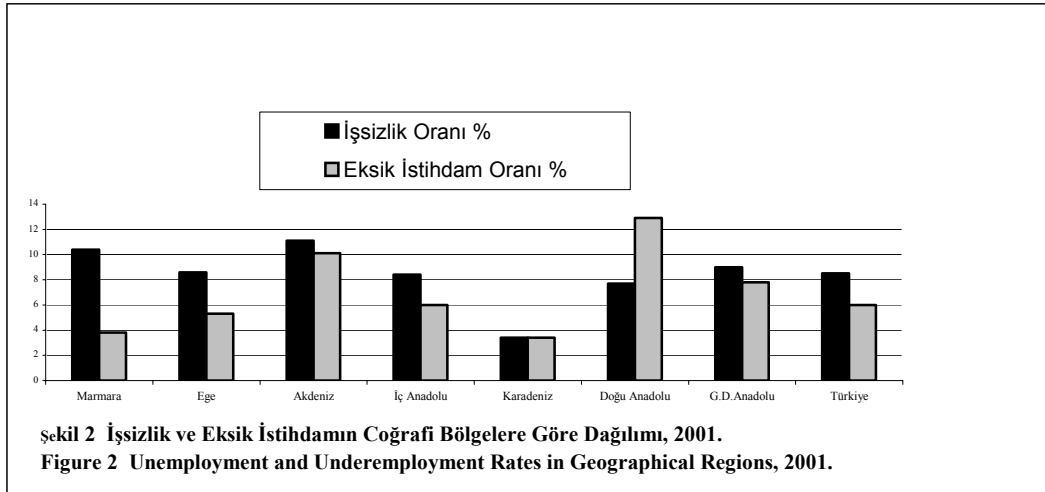
İşsiz nüfusun coğrafi bölgelere göre dağılımında, Marmara Bölgesi 643000 işsiz sayısı ile başta gelmektedir. Türkiye'deki işsizlerin üçte biri (% 33,8) Marmara Bölgesi'ndedir. Daha sonra sırası ile Ege ve Akdeniz bölgeleri gelmektedir. Türkiye'deki işsizlerin % 64'ü söz konusu üç bölgede yer almıştır. Ancak farklı nüfus sayılarına sahip coğrafi bölgelerdeki işsizliğin açıklanmasında yalnızca işsiz sayılarının yeterli olmayacağı açıktır. Bir ülke veya bölgede işsizlikle ilgili en önemli gösterge, işsizlerin işgücüne oranı (işsizlik oranı) dır. Buna göre Akdeniz Bölgesi % 11,1 işsizlik oranı ile birinci sıradadır. Daha sonra Marmara (% 10,4) ve Güneydoğu Anadolu (% 9) gelmektedir. Yine Ege Bölgesi'nde Türkiye ortalamasının üstündedir. En düşük işsizlik (% 3,4) Karadeniz Bölgesi'ndedir (Şekil 2).

Türkiye’de en yüksek işsizlik oranlarının açık bir farkla Akdeniz ve Marmara bölgelerinde görülmesinin özellikle iki nedeni ileri sürülebilir. Birincisi: Göç alan (dolayısıyla işsiz nüfusun yöneldiği) bölgeler olmaları. İkincisi: Şehirli nüfus oranının yüksek olduğu bu bölgelerde, şehirde işsizliğin kıra göre daha yüksek olmasıdır.

Bölgelerin kır ve şehir alanlarına bakıldığında, kırdaki en yüksek işsizlik oranı Akdeniz Bölgesi’ndedir. Bölgenin kırlarında işsizlik (% 8) Türkiye ortalamasının (% 4,8) oldukça üstündedir. Yine Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde kırdaki işsizliğin diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Kırdaki işsizliğin en düşük (% 1,5) olduğu bölge Karadeniz’dir.

Türkiye genelinde olduğu gibi hemen bütün coğrafi bölgelerde işsizlerin çoğunluğu şehirlerde yer almıştır. Bu durumun tek istisnası Doğu Anadolu’dadır. Bu bölgede işsizlerin çoğu (% 53) kırdadır. İşsiz nüfusun şehirsiz alanlarda toplanması Marmara bölgesinde daha belirgindir. Bu bölgedeki işsizlerin % 87,3’ü şehirdedir. Yine bütün bölgelerde şehirde işsizlik kırdan yüksektir. Şehirde işsizliğin en yüksek olduğu bölgeler, Akdeniz (% 13,6), Ege (% 12,5) ve Güneydoğu Anadolu’dur (% 12,4) (Çizelge 6).

Bölgelerdeki işsizlik cinsiyet ayırımına göre incelendiğinde, kır nüfusu oranının yüksek olduğu Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde erkeklerde; şehirleşme oranının yüksek olduğu Ege, Marmara ve İç Anadolu’da ise kadınlarda işsizliğin daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Daha önce belirtildiği gibi şehirde kadınlarda işsizlik oranları oldukça yüksektir. Bütün bölgelerde şehirde kadınlarda işsizlik erkeklerden daha yüksektir.

Çizelge 6 Coğrafi Bölgelerde İşsizlik Oranlarının Kırsal-Şehir ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2001 Table 6 Unemployment Rates by Rural-Urban and Sex in Regions 2001.

	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	G.D. Anadolu	TÜRKİYE
KIR								
Genel	5,5	4,9	8,0	5,6	1,5	6,4	4,8	4,8
Erkek	6,7	5,9	9,7	7,2	2,2	9,3	7,1	6,5
Kadın	3,1	3,1	3,0	2,0	0,6	0,8	1,2	1,8
ŞEHİR								
Genel	11,9	12,5	13,6	10,2	8,1	9,9	12,4	11,5
Erkek	10,4	10,5	12,2	8,9	7,4	9,5	11,8	10,3
Kadın	17,2	19,0	18,8	16,0	10,2	14,1	18,2	16,8

Kaynak: DİE

Source: SIS

Çizelge 7: Bölgelerdeki Eksik İstihdam Oranlarının Kırsal-Şehir ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2001 Table 7: Underemployment Rates by Rural-Urban and Sex in Regions, 2001.

	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	G.D. Anadolu	TÜRKİYE
KIR								
Genel	3,6	4,7	9,6	5,4	2,4	11,0	5,6	5,4
Erkek	5,0	5,6	11,5	7,4	3,9	16,2	8,7	7,6
Kadın	0,7	3,1	3,9	0,6	0,6	0,6	0,7	1,3
ŞEHİR								
Genel	3,8	5,8	10,5	6,4	5,9	16,2	9,6	6,5
Erkek	4,1	6,4	11,5	6,8	6,7	17,0	9,8	7,1
Kadın	3,0	3,8	6,6	4,6	3,7	6,9	7,8	4,1

Kaynak: DİE

Source: SIS

6. Büyük Şehirlerde İşsizlik ve İşsiz Nüfusun Bazı Özellikleri

2000 yılından bu yana Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları'nda "seçilmiş il merkezleri" olarak Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir ve Samsun'da işsizlik ve işsiz nüfusa ait veriler yer almıştır. Bu merkezlerin seçiminde Türkiye coğrafi bölgeleri ve bu bölgelerin en büyük il merkezlerinin (şehirlerinin) dikkate alındığı görülmektedir. Türkiye'deki diğer il merkezlerine ait verilerin yayınlanmaması işsiz nüfusun şehirselleşme dağılımının yeteri kadar ortaya konulmasına imkan vermemektedir. Burada adları geçen seçilmiş şehirlere ait veriler göre Türkiye'nin büyük şehirlerindeki işsizlik ve işsiz nüfus ele alınacaktır.

Büyük şehirlerdeki işsizlik oranları, yer aldıkları bölgelerin şehir ortalamaları düzeyinde veya daha yüksektir. Bu durum işsizlerin özellikle büyük şehirlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Söz konusu şehirlerin buldukları bölgelerde işsizlerin yöneldiği merkezler oldukları söylenebilir. Farklı bir durum Erzurum'dadır. Erzurum'da işsizlik (% 5,5) Doğu Anadolu bölgesi şehir yerleşmeleri ortalamasından (% 9,9) düşüktür.

2001 yılında şehirler içinde en yüksek işsizlik oranı % 16,8 ile Adana'da gerçekleşmiştir. Adana'da işsizlik Akdeniz Bölgesi ve Türkiye geneli şehir

ortalamasından oldukça yüksektir. Adana’yı İzmir ve Gaziantep izlemiştir. Adana ve Gaziantep ülkenin güneyinde sanayinin geliştiği merkezler olarak buldukları bölgede işsiz nüfusun toplandığı alanlar olmuştur. İzmir ise eskiden beri gerek bölge gerekse ülke genelinde nüfus çeken bir merkezdir. Yine Türkiye’de iç göçlerin yöneldiği alanların başında gelen İstanbul ve Bursa’da işsizlik Türkiye şehir yerleşmeleri ortalamasından yüksektir. En düşük işsizlik % 5,5 ile Erzurum’da gerçekleşmiştir (Çizelge 8).

Büyük şehirlerde işsizliğin yüksek olması genel bir özellik olmakla birlikte, Türkiye’de iç göçlerin özelliği ve şehirlerin istihdam açısından farklı boyutlarda çekim alanları oluşturmaları nedeniyle şehirler arasında işsizlik oranı bakımından farklılıklar bulunmaktadır.

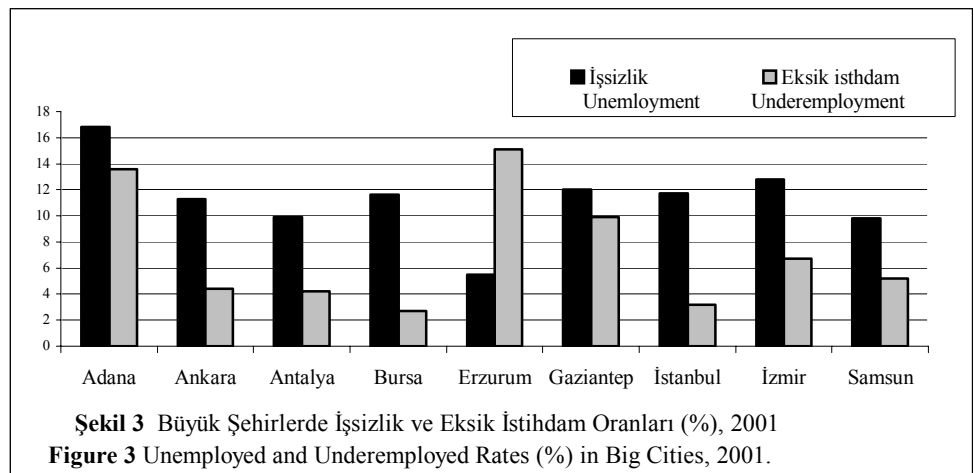
İstanbul, sayı olarak en fazla işsizin bulunduğu şehirdir. Türkiye’deki işsizlerin % 23,2’si İstanbul’dadır. Bununla birlikte İstanbul’da işsizlik oranının çok yüksek olmadığı, Marmara Bölgesi şehir ortalamasından düşük olduğu görülmektedir.

Çizelge 8: Büyük Şehirlerde İşsizlik ve Eksik İstihdam, 2001.

Table 8: Unemployed and Underemployed in Big Cities 2001

	Adana	Ankara	Antalya	Bursa	Erzurum	G.Antep	İstanbul	İzmir	Samsun
İş gücü	279088	976847	203863	390108	70435	192841	2824122	713386	109094
İşsiz	46852	110843	20205	45395	3885	23190	330467	91470	10658
İşsizlik %	16,8	11,3	9,9	11,6	5,5	12,0	11,7	12,8	9,8
Eksik İstihdam	37998	43357	20205	45395	10658	19063	90333	47653	5679
Eksik İstihdam %	13,6	4,4	4,2	2,7	15,1	9,9	3,2	6,7	5,2
İşsiz+Eksik İstihdam %	30,4	15,7	14,1	14,3	20,6	21,9	14,9	19,5	15,0

Kaynak: DİE. Source: SIS

Seçilmiş şehirlerde eksik istihdam oranları % 2,9 (Bursa) ile % 15,6 (Erzurum) arasında değişmektedir. Erzurum, Adana ve Gaziantep'te Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir. Erzurum en yüksek eksik istihdam oranı ile Doğu Anadolu Bölgesi'ni temsil etmektedir. Bütün şehirlerde eksik istihdam oranı işsizlik oranından düşük iken, Erzurum'da eksik istihdam oranı işsizlik oranından oldukça yüksektir (Çizelge 8).

SONUÇLAR

1950'den sonra Türkiye'deki şehirleşme hareketleriyle birlikte ülke gündemine giren işsizlik ve istihdam sorunu, özellikle kırdan şehire göçlerle artarak 1970'li yıllarda ulaştığı yüksek düzeyini günümüze kadar sürdürmüştür. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizler işsizlik sorunu daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye'de kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların çokluğu nedeniyle eksik istihdam oranı da yüksektir. Bu durum işsizlik sorununun önemini daha da artırmaktadır.

Genç nüfus yapısına sahip Türkiye'de, işsizlik sorunu en çok gençleri etkilemektedir. İşsizler, özellikle öğretim ve askerlik sonrası 20-24 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır ve ilk defa iş arayanlar önemli bir sayıdadır.

Hızlı nüfus artışı, tarımdan sanayiye geçiş ve şehirleşme sürecinin devam etmesi nedeniyle Türkiye'de işgücü arzı hızlı bir artış potansiyeline sahiptir. Türkiye sahip olduğu işgücünü istihdam etmekte zorlanmakta ve istihdam edemediği işgücünün bir kısmını yurt dışına göndermektedir.

Türkiye'de İşsiz nüfusun çoğunluğu şehirsiz alanlarda yer almaktadır. Şehirde işsizlik kırdan oldukça yüksektir. Uzun süredir devam eden kırdan şehire göçlerle kırdaki açık veya gizli işsizler şehirlere taşınmış ve şehirlerde işsizlik giderek artan ölçülerde önem kazanmıştır. Yine Türkiye'de iç göçlerin özelliklerine bağlı olarak işsizler, belirli şehirlerde daha fazla yığılma göstermiştir.

Türkiye'de kırdan şehire göçlerin genelde ekonomik nedenlere dayandığı bilinmektedir. Söz konusu göçler şehrin çekiciliğinden çok kırın iticiliğinden kaynaklandığından, şehire gelenlerin hepsinin istihdamı mümkün olmamış ve şehirde iş bulamayanlardan bir kısmı marjinal sektörü meydana getirmiştir. Ayrıca şehirsiz alanlarda iş imkanlarının sınırlı gelişmesi, kamudaki istihdamı gereğinden fazla artırmıştır. Böylece giderek artan işsizlerin yanı sıra şehirlerde önemli sayıda eksik istihdamın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Şehirsel alanlarda kadın işgücü çalışma hayatında yeteri kadar yer alamamıştır. Kadınlarda işsizlik erkeklerden oldukça yüksektir. Şehirlerdeki genel işsizlik sorunu içinde kadın işgücünün işsizlik sorunu öne çıkmaktadır.

Kırsal yerleşmelerde işsizlik şehirlere göre düşüktür. Bununla birlikte 475 bin kayıtlı açık işsizinin bulunduğu Türkiye kırlarında işsizlik sorunu önemini korumaktadır. Ayrıca tarımsal üretimin yapısına bağlı olarak gizli işsizlik yada düşük verimlilik olarak tanımlanabilecek eksik istihdamın yüksekliği sorunu devam etmektedir. Tarımda makineleşmenin işgücüne ihtiyacı azaltması, toprak mülkiyeti ve tarım arazilerinin giderek parçalanması gibi nedenler de bu sorunu artırmaktadır. Kırdaki açık işsizlerin yanı sıra 531 bin eksik istihdam bulunmaktadır. Türkiye’de uzun süredir devam eden kırdan şehire göçlere rağmen, kırdaki çok sayıda açık ve gizli işsiz bulunması, şehirlerde iş bulmak, çalışmak gibi ekonomik nedenlerle kırlardan göçün devam edeceğini göstermektedir.

Bölgesel dağılışı açısından Türkiye’nin batısı ve güneyi (Marmara, Ege, Akdeniz Bölgeleri) işsiz nüfusun yoğunlaştığı alanlardır. İşsizlik oranlarının yüksek olduğu bu bölgelerde işsizler daha çok şehir yerleşmelerinde toplanmıştır. Bu açıdan Doğu, Güneydoğu, Karadeniz ve İç Anadolu gibi göç veren, daha az gelişmiş bölgelerimizde istihdam sağlanmasına yönelik yerel ekonomik kaynakları harekete geçirecek çalışmalar yapılmalı ve bu konuda yeterli altyapı ve destek sağlanmalıdır.

İşsiz nüfusun eğitim düzeyi ve mesleki eğitim almaları, iş bulmaları veya kendi imkanlarıyla iş kurmaları açısından önemlidir. Türkiye’de işsizlerin eğitim düzeyi genelde düşüktür. Bunun yanı sıra % 80,3 kadarı mesleki eğitim almamış kişilerdir. Düşük eğitim düzeyi ve vasıfsız olmak işsizliği artıran önemli bir etkidir. Bu nedenle örgün ve mesleki-teknik eğitimin işgücü piyasası ile ilişkilerinin geliştirilmesi ve meslek okullarının işgücü ihtiyacının yoğunlaştığı alanlara yönelmesi sağlanmalıdır. Kalkınmanın en önemli unsurlarından olan beşeri kaynakların nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi yetişmiş insan gücünden faydalanmayı artıracaktır.

Bunların yanı sıra Türkiye’de istihdamın yetersiz gelişmesi nedeniyle, eğitilmiş, vasıflı kişilerin bir kısmının iş bulamadığı bir gerçektir. Türkiye’de işsizlerin % 19,7’si meslek okulu veya üniversite mezunudur. Ayrıca bu oranın giderek artmakta olması dikkat çekicidir (1991 yılında % 10,4 iken, 2000 yılında % 19,7 ye yükselmiştir). Bu durum Türkiye’de nitelikli işgücü arzına karşılık yeterli istihdam alanı oluşturulamadığını göstermektedir. Türkiye etkili istihdam politikaları geliştirmek ve uygulamak zorundadır.

Türkiye’de işsizlik sigortası henüz yaygın olmadığından yaralanan kişi sayısı azdır. İşsizliğin giderek arttığı düşünülürse işsizliğin kişi ve toplum açısından olumsuz sonuçlarını azaltmak için işsizlik sigortasının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Ayrıca işsizlik nedenine göre en kalabalık grubu (% 40) çeşitli nedenlerle işinin kaybedenler oluşturmaktadır. Bu açıdan yeni çıkarılan iş güvencesi yasası önem taşımaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Kamu İktisadi Teşekküllerinin özelleştirilmesi sırasında işgücünün bir kısmının işsiz kalmasını önleyecek tedbirler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

DARKOT, B. 1963, “Beş Yıllık Kalkınma Planı” Üzerine Düşünceler, İst. Üniv. Coğ. Enst. Der. Sayı: 13, s.1-13.

DOĞANAY, H. 1994, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.

D.P.T. 1994, İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, D.P.T Yayın No: 2371, Ankara.

D.P.T. 1989 İstihdam, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

D.İ.E. 1999, 2000, 2001 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları,

EMİROĞLU, M. 1966, “Zonguldak’ta Endüstri ve İşgücü Münasebetleri”, Ank. Üniv. D. T. C. F. Coğ. Araş. Der. Sayı:1, s. 201-224.

SERGÜN, Ü. 1974-77, “Türkiye’de Nüfus Artışı ve Sorunları”, İst. Üniv. Coğ. Enst. Der. Sayı: 20-21, s. 14-18.

TANDOĞAN, A. 1989, Türkiye’de 1975-1980 Döneminde İller arası Göçler, K.T.Ü. Yayın No: 141, Trabzon.

TANDOĞAN, A. 1994, Türkiye Nüfusu, Eser Ofset Matbaacılık Yayınları, Trabzon.

TÜMERTEKİN, E. 1977, “Türkiye’de İç Göçler Üzerine”, İst. Üniv. Coğ. Enst. Der. Sayı: 22, s. 29-42.

TÜMERTEKİN, E. 1973, Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları, İst. Üniv. Coğ. Enst. Yayın. No: 72, İstanbul.

TÜMERTEKİN, E. TUNÇDİLEK, N. 1961 “1960’da Türkiye Nüfusu”, İst. Üniv. Coğ. Enst. Der. Sayı:12, s. 78-89.

ÖZEY, R. 1993, “D.P.T. Çalışmalarına Coğrafi Yaklaşım”, Türk Coğ. Der. Sayı: 28, s. 117-122.